

Objekt i objektna rečenica u slovnicaama zagrebačke škole

Malinar, Anica

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:301482>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-07**



Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij mađarskoga jezika i književnosti
komunikološkoga smjera i hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera

Anica Malinar

Objekt i objektna rečenica u slovnicaama zagrebačke škole

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jadranka Mlikota

Sumentorica: prof. dr. sc. Sanda Ham

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Dvopredmetni diplomski studij mađarskoga jezika i književnosti
komunikološkoga smjera i hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera

Anica Malinar

Objekt i objektna rečenica u slovnicaма zagrebačke škole

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana kroatistike

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jadranka Mlikota

Sumentorica: prof. dr. sc. Sanda Ham

Osijek, 2017.

SAŽETAK

U radu se opisuju objekt i objektna rečenica u slovnicama zagrebačke škole u *Skladnji ilirskoga jezika* Adolfa Vebera Tkalčevića i *Nauci o izreci* Mirka Divkovića. Normativna se rješenja navedenih slovničara uspoređuju sa *Sintaksom hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića. Takvim se opisom pokazuje koliko se zagrebačka škola razlikovala od suvremenoga jezika. Na primjerima se pokazuje uvrštavanje objekta uz glagole koji to zahtijevaju, a objektna se rečenica opisuje unutar cjelokupne podjele rečenica u Vebera, Divkovića i Katičića.

Ključne riječi: objekt, objektna rečenica, zagrebačka škola, *Skladnja ilirskoga jezika* Adolfa Vebera Tkalčevića, *Nauka o izreci* Mirka Divkovića, *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika* Radoslava Katičića

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. SUVREMENI JEZIKOSLOVNI POGLEDI NA ODNOSE U REČENICI.....	2
2.1. Teorija valencije i rekcije.....	4
3. ADOLFO VEBER TKALČEVIĆ	7
3.1. O <i>Skladnji</i> i njezinim slovopisnim, pravopisnim te gramatičkim obilježjima	8
3.2. Veberovo i suvremeno nazivlje.....	10
4. OBJEKT U VEBEROVOJ <i>SKLADNJI</i>	11
5. PODJELA <i>IZREKA</i> I OBJEKTNA REČENICA U VEBERA.....	15
6. MIRKO DIVKOVIĆ	19
6.1. O <i>Nauci</i> i njezinim slovopisnim, pravopisnim te gramatičkim obilježjima	20
6.2. Divkovićevo i suvremeno nazivlje	22
7. OBJEKT U DIVKOVIĆEVOJ <i>NAUCI</i>	23
8. PODJELA REČENICA I OBJEKTNA REČENICA U DIVKOVIĆA	26
9. PODJELA REČENICA U VEBERA, DIVKOVIĆA I KATIČIĆA	29
10. ZAKLJUČAK	31
11. POPIS IZVORA I LITERATURE	32

1. UVOD

U radu se opisuju objekt i objektna rečenica u slovnica zagrebačke škole te se uspoređuju sa suvremenim jezikom. Kako bi se pobliže opisala problematika objekta i objektna rečenice, najprije će biti riječi o suvremenim pogledima na odnose u rečenici, odnosno što je za suvremene gramatičare polazište u opisu rečenice i njezinoj raščlambi. Takav sintaktički opis odnosa u rečenici temeljen je na teoriji valencije i rekcije prema radovima Marka Samardžije koja je usko povezana s glagolima koji uvode objekt u rečenicu. Budući da je u opisu objekta i objektna rečenice riječ o pripadnicima zagrebačke škole, u radu će se najprije dati prikaz djelovanja Adolfa Vebera Tkalčevića, opis *Skladnje ilirskoga jezika*,¹ prve sintakse koja je objavljena kao samostalna knjiga. Na temelju *Skladnje* pokazat će se Veberovo shvaćanje objekta i objektna rečenice uz primjere iz navedene knjige.

Druga sintaksa na temelju koje će se opisivati objekt i objektna rečenica jest *Nauka o izreci*² Mirka Divkovića. I ovdje će se najprije nešto reći o Divkoviću, a nakon toga slijede pravopisna, slovopisna i gramatička obilježja te nazivlje u *Nauci*, a potom opis objekta i objektna rečenice. Iako se Divković u svojim kasnijim radovima priklanja vukovskoj jezičnoj koncepciji, u njegovim je prvim radovima (i u *Nauci*) vidljiva norma zagrebačke škole. To je razlog zbog čega je i Divkovićev opis objekta i objektna rečenice u *Nauci* uvršten u ovaj diplomski rad.

Kako bi se što preglednije prikazala podjela rečenica te položaj objektna rečenice od vremena zagrebačke škole do danas, na kraju će se dati tablični prikaz rečenica u Vebera, Divkovića i Katičića. Jezikoslovne misli zagrebačke škole o objektu i objektnoj rečenici uspoređivat će se sa suvremenim jezikom, a temeljna literatura za takvu usporedbu bit će *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*³ Radoslava Katičića koja će uz ostalu suvremenu literaturu prikazati promjene u opisu ustrojstva rečenice, podjele rečenica te konačno u opisu objekta i objektna rečenice.

¹ Dalje u radu naslov kratim u *Skladnja*.

² Dalje u radu naslov kratim u *Nauka*.

³ Dalje u radu naslov kratim u *Sintaksa*.

2. SUVREMENI JEZIKOSLOVNI POGLEDI NA ODNOS U REČENICI

Prije opisa objekta i objektne rečenice u slovnica zagrebačke škole u ovom će se poglavlju dati pregled suvremenoga jezikoslovlja o odnosima u rečenici. Cilj je takvoga pregleda utvrditi koliko jezična suvremenost počiva na temeljima zagrebačke škole.

Radoslav Katičić rečenici pristupa kao glavnoj sintaktičkoj jedinici kojoj je bitna osobina završenost, a glavni joj je nositelj predikat. Za objekt, koji je usko vezan uz predikat, Katičić u *Sintaksi* navodi sljedeće:

„On se ne uvodi u rečenicu predikatom kao predikatom nego baš pojedinim glagolom kao leksičkom jedinicom i po tome se razlikuje od adverbne oznake.“ (Katičić, 2002: 94)

Budući da objekt ovisi o glagolu, odnosno o tome koji padež glagol zahtijeva, riječ je o glagolskoj rekciji o čemu će biti riječi nešto kasnije.

U knjizi *Novi jezikoslovni ogledi* Katičić cijelo poglavlje posvećuje utemeljenosti rečenice pa, osim završenosti rečenice, govori i o potpunosti njezina ustrojstva. Katičić, s jedne strane, kao temeljni rečenični dio smatra predikat prema kojemu se onda određuju ostali rečenični dijelovi. Iako postoje rečenice bez predikata, odnosno eliptične rečenice, Katičić navodi da se iz njih može uočiti predikat pa navodi primjer *Radio Zagreb* umjesto *Govori Radio Zagreb* (Katičić, 1992: 297). S druge strane, cjelovitost rečenice ne ovisi samo o postojanju predikata u njoj, nego o komunikacijskoj situaciji, odnosno o tome što za govornika znači završenost i cjelovitost rečenice koju je izgovorio ili napisao. Ipak, Katičić napominje kako na umu treba imati odnos rečenice prema diskursu jer „njezin kraj može, ali ne mora, biti i kraj diskurza“ (Katičić, 1992: 300) bez obzira što je predikat temelj rečeničnoga ustrojstva. Tako može nastajati neograničeni broj rečenica, ali su unutar njih pravila slaganja jasno utvrđena. Katičić je prema tome blizak Chomskome i njegovu generativnome modelu koji i sam spominje.

Ugledajući se na Katičića, Mirko Peti govori o rečenici kao „najmanjem dijelu diskurza koji i sam može biti diskurz“ (Peti, 1979: 27) Peti navodi da nije dovoljno nizati riječi da bi nastala rečenica. Riječi moraju biti u takvim odnosima koji su određeni pravilima. Za Petija je, kao i za Katičića, najvažniji rečenični dio predikat jer on otvara mjesto drugim rečeničnim dijelovima, odnosno on je „temeljna sintaktička sastavnica rečeničnog ustrojstva svake rečenice“ (Peti, 1979: 69). Ostali se rečenični dijelovi organiziraju prema predikatu, dakle predikat im otvara mjesto. Peti navodi primjer na kojemu pokazuje odnos riječi u rečenici:

Stari klesar svaki dan kleše tvrdi kamen. (Peti, 1979: 30)

U toj je rečenici predikat *kleše* temeljni rečenični dio i prema njemu se ostale riječi slažu u rečenicu te služe povećanju obavijesnosti rečenice. Rečenica je uz predikat i subjekt dovoljno obavijesna, no ostali su rečenični dijelovi tako organizirani da su zalihosni pa Peti uvodi pojam sintaktičke zalihosti te ju opisuje na sljedeći način:

„Sintaktička se zalihost očituje u mogućnosti pretkazivanja jednoga gramatičkog oblika riječi u rečenici po drugome. Pretkazivanje je uvijek isključivanje zadanih mogućnosti izborom jedne. Zadane se mogućnosti praktički svode na dvije osnovne: neka riječ drugoj riječi otvara ili ne otvara mjesto u rečenici. Ako otvara, onda je navođenje te riječi u rečenici zalihosno“ (Peti, 1979: 32).

Peti se upravo prema tome pojmu razlikuje od tradicionalne gramatike koja takvo slaganje naziva rekcijom, kongruencijom i slično, ovisno o tome o kakvome je odnosu u rečenici riječ. Prema Petiju riječ je samo o uspostavljanju zalihosnih odnosa prema predikatu budući da je on nositelj rečeničnoga ustrojstva te otvara mjesto drugim rečeničnim dijelovima kao i sam sebi, stoga uvijek mora biti pretpostavljen, a što je još važnije i izrečen za razliku od ostalih rečeničnih dijelova kojih u rečenici ne mora biti da bi rečenica bila obavijesna. Ipak, Peti napominje da se odnosi u rečenici slažu prema pravilima nizanja, kojima je određen redoslijed pojavljivanja riječi u nizu te pravilima slaganja, kojima je određeno mjesto riječi u zalihosnim odnosima, a elemente rečeničnoga ustrojstva prikazuje na derivacijskome stablu; Peti ondje prikazuje zalihosne odnose pomoću simbola za svaki pojedini rečenični dio. Na kraju, poput Katičića, i Peti ističe da o govorniku ovise odnosi u pisanoj ili izgovorenoj rečenici, tj. odnosi u rečenici ovise i o komunikacijskoj situaciji.

Na tragu Katičića i Petija piše i Marija Znika u svojoj knjizi *Sintaksa i semantika*. Odnose u rečenici prikazuje poput Petija, a po uzoru na generativni model, pomoću derivacijskoga stabla, te razlikuje površinsko i dubinsko ustrojstvo rečenice. U površinskom ustrojstvu rečenice postoji neograničen broj rečenica dok je u dubinskom ustrojstvu rečenice određeni broj elemenata koji su nastali iz rečenica površinske strukture. Znika napominje da ponekad derivacijska pravila nisu dovoljna za opisivanje nekih rečeničnih dijelova. Potrebno je primijeniti i niz drugih pravila, odnosno transformacija. U raščlambi rečenice na derivacijskome stablu Znika, polazi od predikata i subjekta koji se nalaze u istoj ravnini iako subjekt proizlazi iz predikata. Ostali su im rečenični dijelovi podređeni. Kada je objekt u pitanju, Znika ističe:

„Da bi neka riječ mogla biti uvrštena kao objekt, nije dovoljno samo pretpostaviti postojanje predikata, već se mora znati i koja je baš riječ uvrštena kao predikat, pa se na osnovi njezina

leksičkoga entiteta pretkazuje objektu samo padež, ali se po leksičkom entitetu izraza u predikatu ne može pretkazati ni rod, ni broj riječi koja se uvrštava uz određeni glagol u rečenično ustrojstvo kao objekt...“ (Znika, 2008: 30)

Za razliku od prethodno navedenih riječi o objektu, da bi se subjekt uvrstio u rečenicu pretpostavlja se postojanje predikata.

Marko Samardžija u svojem radu *Dopune u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, vodeći se Jakobsonovim istraživanjima, o objektu govori uz opis akuzativa kao dopune pa navodi kako je značenje akuzativa usko povezano s glagolskom radnjom, a sam je akuzativ padež izravnog objekta. Također, Samardžija naglašava kako je akuzativ čvršće vezan za glagol od ostalih padeža. O objektu Samardžija donosi podatke i uz opis genitivne dopune pa navodi dvojaku ulogu genitiva, ulogu neizravnog objekta te ulogu izravnog objekta uz zanijekane prijelazne glagole, tj. slavenski genitiv. Zamjenom slavenskog genitiva akuzativom u rečenici značenjski se ništa ne mijenja. Kada je dativ u pitanju, Samardžija kao jedinu sintaktičku ulogu dativa navodi ulogu neizravnoga objekta. Budući da lokativ dolazi samo s prijedlozima, on ima ulogu samo prijedložnoga objekta pa Samardžija ističe da kod prijedložnog objekta prijedlog ovisi o glagolu koji ga regira te je upravo zbog toga značenje tog objekta zanemarivo.

2.1. Teorija valencije i rekcije

Kada je riječ o ustrojstvu rečenice i opisu odnosa unutar nje, potrebno je opisati i teoriju valencije i rekcije o čemu piše Marko Samardžija. Naime, polazišnom literaturom o teoriji valencije smatra se djelo Luciennea Tesnièreea *Éléments de syntaxe structurale*. Iako ne daje odgovore na mnoga pitanja o valentnosti, dobar je temelj za daljnja razmatranja i istraživanja teorije valencije.

Samardžija navodi nekoliko definicija valentnosti glagola⁴ preuzetih iz literature koje se razlikuju jedna od druge, a ovdje se donose dvije kojima će se najbliže opisati valentnost.

„Pod valentnosti razumijeva se ovdje sposobnost podrazreda morfoloških razreda glagol, pridjev i imenica da privuku stanovit broj i vrstu određenih dopuna.“ (Samardžija, 1987: 87)

⁴ Pojam valencije opisuje se u odnosu na glagole budući da je glagol središte rečenice što naglašavaju i autori literature rabljene u ovome radu.

„Rečeničnu vrijednost ima glagol konačno zbog svoje „valentnosti“ (Tesnière), svoje sposobnosti da, osim odnosa sa subjektom, određuje druga mjesta u rečenici koja moraju (ili mogu) biti popunjena.“ (Samardžija, 1987: 87)

Iz prethodno navedenog moglo bi se reći da se pod valentnošću podrazumijevaju određene dopune pretpostavljene glagolima, odnosno glagol je taj koji određuje, ne samo subjekt, nego i ostala mjesta u rečenici koja traže dopune. Helbig, kojega Samardžija slijedi u svojim radovima, razlikuje tri vrste valencije, a to su logička valencija, semantička valencija i sintaktička valencija. Logička valencija odnosi se na izvanjezične pojave, semantička valentnost odnosi se na značenjske osobine riječi koja se veže za valentnu riječ, a sintaktička valentnost odnosi se na broj i gramatičku vrstu riječi.

Osim toga, kada je valencija u pitanju, Samardžija navodi dva modela valencije preuzetih iz *valencijske literature*⁵, a to su Helbigov i Engellov model koji polaze od valencije glagola u njemačkom jeziku. Iako Samardžija opisuje oba modela koja će ovdje biti navedena, u opisu dopuna u hrvatskome jeziku služi se Engellovim modelom.

Helbig je došao do zaključka da u njemačkome jeziku ima sedam glagolskih dopuna, subjekt, predikat, priložna oznaka i četiri objekta koja mogu biti u genitivu, dativu, akuzativu te prijedložni objekt. Tu su uvrštene i priložne oznake jer, prema Helbigu, postoje glagoli koji otvaraju mjesto priložnim oznakama, no postoje takve priložne oznake koje mogu biti dopune, ali je mnogo više onih koje su dodatci. Budući da je uvedena još i razlika između predikata s prijedlozima i predikata bez prijedloga, glagolskih je dopuna u Helbigovu modelu ukupno osam. Navedene dopune Helbig označava kraticama prema morfološkim značajkama pa se tako, primjerice, za imenicu u nominativu služi kraticom Sn, za imenicu s prijedlogom u akuzativu pSa i slično. (Samardžija, 1986: 2) Kako bi se potpuno opisala valentnost glagola, Helbig navodi tri etape:

„Kvantitativnu etapu u kojoj bi za svaki proučavani glagol morao biti ustanovljen točan broj dopuna, npr. pàsti₁, zbližavati₂ i pridavati₃.

Kvalitativnu etapu u kojoj će biti objašnjeno da npr. broj 1 uz glagol pàsti znači kako je tom glagolu potrebna samo jedna dopuna...“ (Samardžija, 1986: 2)

Trećoj bi etapi pripadali semantički podatci o dopunama kako bi se tvorile gramatične rečenice.

Za razliku od Helbiga, Engel je valentnost glagola ograničio na dopune. Prema Engelu dopune mogu biti „samo oni sintaktički elementi 1. koji neposredno zavise od glavnog glagola, 2.

⁵ Samardžija se služi pojmom *valencijske literature*, dakle literaturom u kojoj je opisan pojam valencije.

koji se relativno lako mogu supstituirati (koji tvore paradigmu), 3. koji se ne mogu pojaviti uz svaki glagol i 4. koji imaju sposobnost anaforizacije.“ (Samardžija, 1986: 3)

Prema tim odredbama Engel razlikuje deset vrsta dopuna u njemačkome jeziku: u nominativu, akuzativu, genitivu, dativu, prijedložnu dopunu, priložnu dopunu, dopunu pravca, imensku dopunu, pridjevsku dopunu i glagolsku dopunu. Samardžija daje tablični prikaz dopuna u hrvatskome jeziku kojih je ukupno deset, a to su: nominativna, akuzativna, genitivna, dativna, instrumentalna dopuna te prijedložna, priložna, imenička, pridjevska i infinitivna dopuna. Prema tome, može se zaključiti da se dopune u hrvatskome jeziku razlikuju od njemačkoga po instrumentalnoj i infinitivnoj dopuni kojih u njemačkome jeziku nema, ali postoji dopuna pravca koje nema u hrvatskome jeziku.

Nadalje, pojam valencije usko je povezan s pojmom rekcije iako o njemu autori literature rabljene u ovome radu tek uzgred pišu. Da bi se o tom odnosu govorilo, potrebno je opisati pojam rekcije. Prema Samardžiji rekcija je „...sintaktički odnos zavisnosti u kojem sintaktički nadređena riječ regira (zahtijeva) određeni padež, odnos u kojem je padež sintaktički podređene (subordinirane) riječi određen sintaktičkom potencijom nadređene riječi“ (Samardžija, 1987: 98).

Dvojbe nastaju oko toga koje riječi mogu regirati, ali se najčešće ističu glagoli kao vrste riječi s rekcijom, odnosno kao vrsta riječi koja uz sebe zahtijeva određeni padež. Kada je u pitanju sam odnos valencije i rekcije, pojam valencije širi je u odnosu na pojam rekcije jer valencija obuhvaća dijelove koje rekcija ne obuhvaća pa se ta dva pojma nikako ne mogu poistovjećivati. Samardžija napominje da se promjene u sintaktičko-semantičkoj valentnosti odražavaju na semantičkoj razini, a promjene u rekciji na morfološkoj razini pa upravo u tome leži najvažnija razlika između valencije i rekcije.

3. ADOLFO VEBER TKALČEVIĆ

Kako je tema ovoga diplomskoga rada objekt i objektna rečenica u slovnici zagrebačke škole, jezikoslovne misli o objektu i objektnoj rečenici nužno je započeti jednim od najvažnijih predstavnika zagrebačke filološke škole, Adolfom Veberom Tkalčevićem.

Adolfo Veber Tkalčević⁶ rođen je 15 svibnja 1825. godine u Bakru, a umro je 6. kolovoza 1889. godine u Zagrebu. Studirao je bogosloviju na zagrebačkom sjemeništu. Bio je uzoran student, a govorio je i nekoliko jezika te je doktorirao iz teologije. Veber je bio nemirne naravi pa je često dolazio u sukobe sa svećenstvom. Godine 1852. u gimnazije se uvodi nastava hrvatskoga jezika, a Veber postaje učitelj u zagrebačkoj gimnaziji. Nakon nekoliko godina nastupio je novi val germanizacije, a Veber preuzima podučavanje latinskoga umjesto hrvatskoga jezika (koji je ukinut u gimnazijama) iako i dalje ostaje žestoki zagovornik hrvatske autonomije, a to se prije svega odnosi na očuvanje hrvatskoga jezika kao neovisnoga.

Adolfo Veber Tkalčević pisao je mnogo školskih knjiga te radova za mladež. Zbog svojih je djela često bio napadan uz argument kako kvari mladež. Za vrijeme bana Šokčevića postaje ravnateljem gimnazije. Iako je Veber bio politički aktivna osoba, u vrijeme kada obnaša ravnateljsku dužnost slabi njegovo političko djelovanje. Razlog prestanka bavljenja politikom jest i potpisivanje hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine. Naime, Veber je, prema političkom opredjeljenju, pripadao stranci narodnjaka te je zagovarao hrvatsku samostalnost i odlučno se protivio sklapanju ugovora s Ugarskom o čemu piše Ivo Pranjković:

„Naime, od 1861. do 1867. bio je zastupnik (najprije Bakra, a potom čabarskog kotara) u hrvatskom Saboru kao član „samostalačke stranke“, tj. kao narodnjak. Ta je stranka tražila samostalnost u odnosu na Ugarsku, a autonomiju u odnosu na jedinstvenu monarhiju. Veber je bio jedan od najdosljednijih zagovarača tih načela pa je u nekoliko navrata istupao u Saboru protiv hrvatsko-ugarske nagodbe“ (Pranjković, 1993: 15).

Nakon što je potpisana hrvatsko-ugarska nagodba, Veber potpuno prestaje s političkim aktivnostima. Već 1867. godine osniva se Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, a Veber postaje njezinim članom. Obnašao je još nekoliko dužnosti i to prije svega one koje se tiču školstva i crkve. Kako je mnogo pisao, iza njega je ostalo mnoštvo radova koji u njegovo vrijeme nisu shvaćeni, ali je Veber bio uvjeren da će novi naraštaji razumjeti njegova djela te da će im biti

⁶ Podatci o Veberu, njegovu životu i djelovanju preuzeti su iz monografije *Adolfo Veber Tkalčević* Ive Pranjkovića, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1993: str. 13. – 16.

korisna. Ona njegova djela koja su dragocjena za jezik, odnosno proučavanje povijesti jezika jesu: *Latinska slovnica za male gimnazije*, *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta*, *Slovnica hèrvatska za 4. razred pučke učione* te *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*. Detaljnije će biti riječi o *Skladnji* budući da je ona temeljno djelo za usporedbu s Katičićevom *Sintaksom*.

3.1. O *Skladnji* i njezinim slovopisnim, pravopisnim te gramatičkim obilježjima

Adolfo Veber Tkalčević svoje je djelo naslovio punim nazivom *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Izdana je u Beču 1859. godine, a drugo je izdanje doživjela 1862. godine. To je Veberovo djelo prva sintaksa koja je objavljena u zasebnoj knjizi iako literatura često navodi da je riječ o prvoj hrvatskoj sintaksi.

Skladnja je pisana štokavskim dijalektom, nastala je na temelju Veberove usporedbe hrvatskoga jezika s latinskim zbog nedostatka građe za pisanje djela, a podijeljena je u tri dijela. Prvi je dio Veber nazvao *skladnjom slaganja*, drugi *skladnjom djelovanja* i treći *skladnjom poredanja*. Posebno poglavlje čini dio koji je nazvan *odatak*. U *skladnji slaganja* Veber govori o rečenici i rečeničnim dijelovima pri čemu navodi vrste rečenica uz opise svake pojedine rečenice kao i opise slaganja rečeničnih dijelova. *Skladnja djelovanja* posvećena je sintaksi oblika i vrsta riječi pri čemu se opisuju padeži, prijedlozi koji dolaze uz pojedini padež, upotreba vrsta riječi te podjela glagolskih vremena uz objašnjenja za svako glagolsko vrijeme. U trećem je dijelu, *Skladnji poredanja*, riječ o redu riječi,⁷ interpunkciji te pisanju stranih vlastitih imena. U *dodatku* Veber daje pravila o pjesništvu koje smatra najvažnijim sredstvom prenošenja riječi. Uglavnom nakon svakog opisanoga pojma Veber daje napomene koje bi čitatelju trebale pomoći pri razumijevanju određenih gramatičkih pojmova, a naziva ih *pazkama*.

Kada su u pitanju slovopisna obilježja u *Skladnji*, prepoznaje se norma zagrebačke filološke škole prema kojoj se za fonem /ć/ rabe dvoslov *tj* i slovo *ć*, za fonem /đ/ dvoslovi *dj* i *gj*, *jat* se bilježio kao *ě* te samoglasno *r* kao *èr*. Tako Veber rabi i slovo *ć* i dvoslov *tj* (npr. *Šubić, moć, već, strići, odveć, prolětje, tretji, oproštjenje*), dvoslove *dj* ili *gj* (npr. *nedodje, djak, gradomedje, gjerdan, Gjuro*), *jat* bilježi kao *ě* (npr. *děte, rěči, ondě, věk, věra*) te samoglasno *r* kao *èr* (npr. *sèrce, bèrz, kèršna, pèrva, svèrbi*).

⁷ Prema Veberu postoji *naravno* i *umětno poredanje*, odnosno red riječi.

Nadalje, Veber se u *Skladnji* služi morfonološkim pravopisom. Da je o takvom tipu pravopisa riječ, vidljivo je u tome što se na granici morfema ne bilježe glasovne promjene jednačnje po zvučnosti, jednačnje po tvorbenom mjestu niti ispadanje suglasnika: *pazke*, *razširena*, *teško*, *abstraktan*, *mnoštvo*.

Gramatička obilježja u *Skladnji* ogledaju se u upotrebi prepoznatljivog nastavka *-ah* u genitivu množine (npr. *Hèrvatah*, *vinogradah*, *subjektah*) što je odlika zagrebačke škole (*ahavaca*). Osim toga, u dativu, lokativu i instrumentalu množine pojavljuju se nesinkretizirani nastavci (D stvar-*im*; L stvar-*ih*; I stvar-*mi*), a vidljivo je i razlikovanje roda brojeva (npr. *dvama*, *dvjema*) te sklonidba glagolskog pridjeva sadašnjeg (npr. *sveznajući Bog*). Nadalje, Veber nalaže upotrebu prijedloga *prema* i *protiv* uz dativ, a *mimo* uz genitiv. Ono što je još zanimljivo u Veberovoj *Skladnji*, a što ističe i Sanda Ham u svojim knjigama *Povijest hrvatskih gramatika* te *Jezik zagrebačke filološke škole*, jest i Veberov opis pasiva koji je vrlo blizak suvremenome jeziku, odnosno generativno-transformacijskome pristupu. Osim prema opisu pasiva Veber je suvremenoj metodologiji blizak i po sinkronijskom pristupu jezika u *Skladnji* kojim opisuje cijeli jezični sustav. Potrebno je zadržati se na opisu pasiva u Vebera i njegovoj usporedbi sa suvremenom metodologijom. Ham tako navodi sljedeće:

„Suvremeno jezikoslovlje prilazi opisu pasiva preoblično, sagledavajući pasivnu rečenicu u odnosu na onu aktivnu koja ima istu ishodišnu rečenicu kao i pasivna, dakle, pasiv se promatra kao rezultat preoblike temeljnoga rečeničnoga ustrojstva - jednostavno i grubo rečeno - pasiv se smatra preobličenim aktivom“ (Ham, 1998: 94).

U takvoj preoblici, ističe Ham, subjekt postaje objektom, a objekt subjektom, odnosno u pasivnoj je preoblici riječ o trpitelj (subjektu), vršitelju (objektu) te pasivnom predikatu koji onda dolazi u obliku s glagolskim pridjevom trpnim ili s morfemom *se*. Na tom tragu piše i Veber kada kaže da objekt u pasivnoj rečenici dolazi u nominativu kao subjekt, a subjekt aktivne rečenice u pasivnoj rečenici dolazi u instrumentalu ili genitivu s prijedlogom *od* ili *po* (*Još ranije běhu se pojavili Spomenici sèrbski, prepisani od Nikolajevića.*) Po takvom je opisu Veber sličan Katičiću koji navodi:

„Ona značenjska jedinica koja se u temeljnoj rečenici uvrštava kao objekt u akuzativu uz prelazan glagol postaje u preobličenoj rečenici subjekt. Na samom glagolu označuje se ta preoblika promjenom oblika. Agens ili vršilac, koji je u temeljnoj rečenici uvršten kao subjekt, izriče se u pasivnoj preoblici prijedložnim izrazom s *od* ili *po*“ (Katičić, 2002: 156).

Iako Veber, kada piše o pasivu, nigdje izričito ne spominje vršitelja i trpitelja radnje, potpuno je jasno da prilikom preoblike polazi od aktivne rečenice kao ishodišne rečenice te pasivnu rečenicu promatra u odnosu na aktivnu, dakle aktivna mu je rečenica temeljna prilikom preoblike.

3.2. Veberovo i suvremeno nazivlje

Veber se u svojoj *Skladnji* služi tradicionalnim hrvatskim nazivljem za gramatičke pojmove. Ne prepisuje slijepo latinske nazive za pojedine pojmove kao što to čini Divković o čijemu će nazivlju biti riječi nešto kasnije. Kako bi se uočila razlika Veberova i suvremenog nazivlja, pregledno se donosi u Tablici 1.

Tablica 1. Razlike u Veberovu i suvremenome nazivlju

Veberovo nazivlje	Suvremeno nazivlje
<i>brojnik</i>	broj
<i>dopunjak</i>	dopuna predikatu
<i>glagolj</i>	glagol
<i>izreka</i>	rečenica
<i>mnogostručna izreka</i>	višestrukosložena rečenica
<i>pridatak</i>	dopuna subjektu
<i>pridavnik, ime pridavno</i>	pridjev
<i>prislov</i>	prilog
<i>prosta izreka</i>	jednostavna rečenica
<i>razgodci</i>	interpunkcija
<i>razširena izreka</i>	proširena rečenica
<i>samostavnik, ime samostavno</i>	imenica
<i>skladnja</i>	sintaksa
<i>umetak</i>	uzvik
<i>zaiمة</i>	zamjenica

Iz tablice se može uočiti kako se suvremeno nazivlje bitno promijenilo u odnosu na Veberovu *Skladnju*. Iz primjera poput *razgodci*, *umetak*, *skladnja* ili *samostavnik* ne može se odmah prepoznati o kojemu je suvremenome gramatičkome pojmu riječ te je na tim primjerima razlika u odnosu na suvremeno nazivlje najuočljivija. Veber se služi jednakim nazivima za

rečenične dijelove i padeže kao što je to u suvremenim gramatikama pa oni ovdje nisu navedeni budući da je ovdje riječ samo o razlikama u nazivlju, ne i o sličnostima. Veber je većinu naziva preuzeo iz nazivlja Vjekoslava Babukića i Antuna Mažuranića, a nazivima poput *ime samostavno* i *ime pridavno* služio se i Šime Starčević, čija je odlika bila upotreba hrvatskoga nazivlja.

Zaključno o nazivlju može se reći kako je Veber jedan od sljedbenika tradicije i kada je riječ o upotrebi hrvatskoga nazivlja.

4. OBJEKT U VEBEROVOJ SKLADNJI⁸

U Veberovoj *Skladnji* nema posebno naznačenoga poglavlja za objekt kao što je to slučaj sa subjektom i predikatom. O objektu piše uz značenja padeža pa tako u opisu akuzativa usputno objašnjava i objekt jer akuzativ „služi u obće za naznačivanje objekta prelaznih glagolja“ (Veber, 2005: 22). Za razliku od Vebera Radoslav Katičić objekt izdvaja u posebnome poglavlju i o objektu piše prvenstveno u odnosu na glagol uz koji dolazi te objekt dijeli na direktni i indirektni. Odmah na početku opisa objekta Katičić upućuje na razlikovanje objekta i priložne oznake navodeći osnovni kriterij njihova razlikovanja: priložna se oznaka uvijek može prepričati, a objekt ne može. Nadalje, Veber napominje da neki neprijelazni glagoli traže uz sebe objekt pa kao primjere navodi *spavati*, *snivati*, *klanjati* te ih potkrjepljuje primjerima rečenica:

„Ako me sniš, prevèrni uzglavnicu, da i ja tebe snim.“ (Veber, 2005: 22)

„Nekaže baba, kako je san snila, već kako je po nju bolje.“ (Veber, 2005: 22)

„Osamari konja pak uzjaše na samar, ter idje u Čačak, da klanja podne.“ (Veber, 2005: 22)

Prema Veberu neki neprijelazni glagoli, koji uz sebe imaju prijedloge kao što su *pre* i *ob*, postaju prijelazni pa traže uz sebe akuzativ objekta.⁹ To pokazuje na primjerima glagola *prespati* i *obići* gdje je *pre-* predmetak u *prespati*, *ob-* predmetak u *obići*. Npr.:

„Tako je sèdio na kobili jednako, a kad bude oko po noći, on zadrèma na kobili i zaspi, a kad se probudi, a on obkoračio nèkakvu kladu, pa sèdi na njoj i dèrži ular u rukuh.“ (Veber, 2005: 22)

⁸ Opis objekta u Veberovoj *Skladnji* nastao je prema poglavlju *O akuzativu* iako Veber o objektu piše i u drugim poglavljima u *Skladnji*, no kako prostor diplomskoga rada ne dopušta pretjeranu opsežnost, i opis objekta u Vebera sveden je na osnovna obilježja.

⁹ Kada Veber ovdje piše o prijedlozima uz neprijelazne glagole, misli na predmetke jer je iz primjera vidljivo da to nisu prijedlozi. Predmetke stavlja ispred riječi koji s postojećom riječju tvore novu riječ pa tako neprijelazni glagoli postaju prijelazni.

Osim toga, u Vebera je vidljivo i da objekt stoji u akuzativu kada glagoli znače *učiniti*, *imenovati*, *prozvati*, *izabrati*. Npr.:

„Naši ljudi svakoga iz turske zemlje zovu Turčina.“ (Veber, 2005: 23)

„Stari naši pješnici svaku krasnu gospodju zovu Ladu.“ (Veber, 2005: 23)

U prethodnim je dvama primjerima vidljiva bitna razlika u odnosu na suvremeni jezik. U suvremenome bi se jeziku upotrijebio ili nominativ ili instrumental umjesto akuzativa pa bi te rečenice glasile:

Naši ljudi svakoga iz turske zemlje zovu Turčin/Turčinom.

Stari naši pješnici svaku krasnu gospodju zovu Lada/Ladom.

I Katičić navodi te glagole (*učiniti*, *prozvati*, *zvati*, *imenovati*) i to uz prijelazne glagole koji se mogu proširiti proširkom u instrumentalu pa daje sljedeće primjere:

„To nas najposlije čini moćnima.“ (Katičić, 2002: 109)

„Činit ću te mahurli vezirom.“ (Katičić, 2002: 109)

„Imenovao ga je vrhovnim upraviteljem Kraša.“ (Katičić, 2002: 109)

Prema Katičiću, osim u instrumentalu, ti glagoli mogu dobiti proširak u nominativu:

„Turci rozoliju zovu amberija.“ (Katičić, 2002: 108)

„Prozovu je maćeha.“ (Katičić, 2002: 108)

Silić i Pranjković u svojoj *Gramatici hrvatskoga jezika* napominju kako je u ovom slučaju oblik s instrumentalom (predikatni instrumental) stilski obilježen i posebnost je hrvatskoga jezika dok je oblik s nominativom neutralan.

Predikatni proširak u instrumentalu opisuje i Mirko Peti kada govori o obaveznom predikatnom proširku gdje je glagol bez proširka nepotpun. Uz četiri prethodno navedena glagola, koji imaju predikatni proširak u nominativu i instrumentalu, Peti navodi još nekoliko glagola kao što su *ostati*, *postati*, *držati*, *smatrati*, *stvoriti* te ističe kako je u takvih glagola proširak u instrumentalu uveden prema predikatnosti predikata, a ne prema značenju pojedinoga glagola.

Prema Katičiću, glagoli *učiniti*, *prozvati*, *zvati*, *imenovati* i njima slični, osim instrumentalnim izrazom, proširuju se i prijedložnim izrazima s *kao* i *za*. Npr:

„Izabrali su ga kao predsjednika.“ (Katičić, 2002: 109)

„Učinit ću tebe za vezira.“ (Katičić, 2002: 109)

Za proširak u akuzativu, koji je prethodno naveden u Vebera, Katičić napominje da se takav oblik može još naći u starinskom govoru pa navodi primjere:

„Mene uzmi gospodara.“ (Katičić, 2002: 109)

„Bog ga je zla stvorio.“ (Katičić, 2002: 109)

Veber objekte u akuzativu s glagolima koji znače *učiniti*, *imenovati*, *prozvati* i *izabrati* dokazuje tako što umjesto zadanoga glagola upotrebljava glagol *biti*, a objekt upotrebljava kao subjekt pa umjesto *Marka zovu svadljivicu* dobije *Marko je svadljivica*. Tako je *Marko* iz objekta postao subjekt, a *svadljivica* je postao imenski dio predikata. U skupinu glagola koji zahtijevaju objekt u akuzativu Veber ubraja i glagole *dèržati* i *smatrati* koji dolaze s prijedlogom *za*. Npr.:

„Tko nedèrži brata za brata, on će tudjinu za gospodara.“ (Veber, 2005: 23)

Za glagole *moliti* i *prositi* Veber navodi tri načina slaganja¹⁰:

1. U prvom načinu govori o glagolima koji zahtijevaju dva akuzativa. Tako navodi da postoji osoba koja se moli i stvar koja se moli. Stvar može biti i u genitivu ako se moli dio stvari. Npr.:

„Molim te vodu i vode.“ (Veber, 2005: 24)

„Prosim te kruh i kruha.“ (Veber, 2005: 24)

Glagole s dva akuzativa navodi i Katičić te ističe da su takvi glagoli *učiti*, *moliti* i *pitati*. U takvih je glagola, prema Katičiću, prvi objekt uvijek osoba, a drugi se objekt odnosi na prvi. Za ove glagole navodi sljedeće primjere:

„Učio ga aritmetiku španjolskoga učenjaka Josipa.“ (Katičić, 2002: 104)

„Meštre, nauči nas način od moljenja.“ (Katičić, 2002: 104)

„Nit vas pitam milostinju.“ (Katičić, 2002: 104)

Osim toga, poput Vebera, i Katičić navodi kako objekt stvari¹¹ može biti u genitivu:

„Umjesto direktnoga objekta u akuzativu stoji i genitiv kad objektna imenica ne označuje kakav cjelovit predmet, nego tvar, ili se bar tako zamišlja, i kad se hoće izreći da je direktni objekt u tom slučaju samo dio te stvari, a ne ona cijela. Takav se genitiv zove genitiv partitivni.“ (Katičić, 2002: 105)

Katičić svoju tvrdnju potkrjepljuje primjerima:

¹⁰ Načini slaganja opisani su prema Veberovoj *Skladnji*.

¹¹ Tako Veber naziva drugi objekt u akuzativu.

„Turci ladne vode zapitaše.“ (Katičić, 2002: 105)

„Donijeli su grožđa.“ (Katičić, 2002: 105)

Iz primjera je vidljivo da se značenje rečenice promijenilo. Naime u prvoj rečenici *Turci ladne vode zapitaše*, objekt u genitivu *vode* označava dio cjeline, ali kada bi na tom mjestu bio akuzativ, odnosno oblik *vodu*, tada bi ta riječ označavala cjelinu. O dijelnom (ili prema Katičiću partitivnom) genitivu piše i Sanda Ham:

„Ako glagol u predikatu otvara mjesto za riječ u genitivu bez prijedloga, a ta riječ označuje dio cjeline, tada je ta riječ izravni objekt u genitivu. Genitiv koji označuje dio cjeline naziva se dijelni genitiv. Izravni objekt koji je dijelni genitiv može se zamijeniti izravnim objektom u akuzativu, ali se značenje mijenja – imenica u dijelnom genitivu označuje samo dio, a imenica u akuzativu označuje cjelinu...“ (Ham, 2002: 121)

2. Drugi je način slaganja onaj u kojemu akuzativ osobe i akuzativ stvari dolaze s prijedlogom *za*. Npr.:

„Za dažd i za smèrt nije treba Boga moliti, sam će doći.“ (Veber, 2005: 24)

3. Treći je način slaganja onaj u kojemu je objekt stvari u akuzativu, a osoba je u genitivu s prijedlogom *od*. Npr.:

„Od Boga moli oprostjenje grèhah.“ (Veber, 2005: 24)

Veber objašnjava da se na prva dva načina slaže i glagol *pitati*, a kada znači *moliti*, onda se slaže na sva tri načina. Glagoli *tražiti*, *zahtjevati*, *iziskivati* slažu se samo na treći način, npr.:

„Od jalove krave mlèka traži.“ (Veber, 2005: 24)

Glagol *učiti* slaže se s dva akuzativa, akuzativom osobe koju netko uči i akuzativom stvari, npr.:

„Učitelji uče gimnazijalnu mladež slovnici latinsku.“ (Veber, 2005: 24)

Za neosobne glagole *boli me*, *ide me*, *mèrzi me*, *svèrbi me* Veber navodi da zahtijevaju akuzativ osobe, a stvar koja ih uzrokuje stoji u nominativu, npr.:

„Gdè koga boli, ondè se i pipa.“ (Veber, 2005: 25)

„Boli vlahinju peta, da nečešlja vune.“ (Veber, 2005: 25)

Izrazi *stid me je* i *sram me je* traže uz sebe genitiv stvari koja ih uzrokuje što je vidljivo iz sljedećeg primjera:

„Da ni u što ne diraš, ali neka te nebude sram mukah, stenji, bit će ti lakše na sèrcu.“ (Veber, 2005: 25)

Ako se pogleda u *Sintaksu* Radoslava Katičića, može se vidjeti sličnost s Veberom jer je i u Katičića objekt određen samim glagolom. Ne samo što je objekt određen samim glagolom, nego je i opisan unutar popisa glagola koji zahtijevaju određeni padež. Tako će padež biti određen ovisno o tome je li riječ o prijelaznome ili neprijelaznome glagolu, a objekt će tada biti izravni ili neizravni. Veber također spominje prijelazne i neprijelazne glagole, a za prijelazne navodi kako traže uz sebe objekt u akuzativu samo ako njihova radnja prelazi na cijelu stvar. U suprotnome rabi se genitiv.

5. PODJELA IZREKA I OBJEKTNA REČENICA U VEBERA

Veber rečenicu definira kao misao koja se riječima očituje dok u opisu same rečenice, kao osnovne ustrojbene jedinice, polazi od subjekta i predikata koje smatra glavnim rečeničnim dijelovima, a svaka ih rečenica mora imati. Tu se očituje razlika u odnosu na suvremeni jezik koji polazi od predikata u sintaktičkome opisu što je opisano u prvome poglavlju ovoga rada, a o čemu piše i Dijana Stolar:

„Da se u *skladnji slaganja* radi o tradicionalnom pogledu na sintaksu, vidimo npr. iz poretka iznošenja definicija, pa je subjekt na prvome mjestu, a predikat na drugom, za razliku od suvremene sintakse, koja središtem rečenice vidi predikat, pa od njega i počinje sintaktički opis.“ (Stolar, 1998: 86)

Kada su u pitanju vrste rečenica, Veber ih razlikuje nekoliko:¹² *proste, razširene, jednostavne, stegnute, sastavljene, pokratjene, glavne, ovisne, uzporedjene, podredjene, umetnute, zaporne, mnogostručno sastavljene, pokratjene* te u posebnom poglavlju izdvaja pasivne rečenice i period.

Za razliku od Vebera u Katičića je podjela rečenica pomno razrađena. Tako Katičić razlikuje nezavisno i zavisno složene rečenice. U nezavisno složene rečenice ubraja sastavne, rastavne, suprotne, izuzetne, zaključne i objasnidbene rečenice. Katičić zavisno složene rečenice najprije dijeli u dvije skupine, prema mjestu svojega uvrštavanja u glavnu te prema sadržaju svojega uvrštavanja. U skupinu zavisno složenih rečenica prema mjestu uvrštavanja u glavnu ubraja

¹² Slijedi podjela rečenica onako kako je to opisano u *Skladnji* uz Veberove primjere.

predikatnu, subjektu, objektu te adverbnu, odnosno priložnu, a u skupinu prema sadržaju svojega uvrštavanja ubraja odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, zavisno upitne, zavisno poticajne rečenice te period, odnosno višestruko složenu rečenicu. Zanimljivo je da u skupinu zavisno složenih rečenica prema sadržaju svojega uvrštavanja Katičić ubraja još i upravni i neupravni govor. To je zbog toga što neupravni govor, kada se preoblikuje iz upravnoga govora, postaje zavisno složena objektna rečenica.

Nadalje, Veber opis rečenica započinje prostom rečenicom koja je opisana slično kao što je to u suvremenome jeziku jednostavna rečenica. Za njega je ta vrsta rečenice ona koja ima samo subjekt i predikat (npr. *Učenik uči.*). *Razširenu*, odnosno proširenu rečenicu opisuje kao onu kojoj se „glavni děli pobliže označuju drugim rečmi“ (Veber, 2005: 9). Tako za *razširenu* rečenicu daje primjer „Marljiv učenik uči neprestano“ (Veber, 2005: 9) gdje bi *marljiv* bio dopuna subjektu, a *neprestano* dopuna predikatu.

Veber smatra kako i *proste* i *razširene* izreke mogu biti *jednostavne* i *stegnute*. *Jednostavne* rečenice definira kao one koje imaju samo jedan subjekt i jedan predikat (npr. *Ptica je bërza.*), a *stegnute* su one u kojima se subjektu dodaje više predikata (*Težak je marljiv i ustërpan.*), predikatu se dodaje više subjekata (*Ptica je i jelen bërz.*) ili se subjekt i predikat proširuju *pridatkom* (*I jesenski i zimski usëvi dobro uspëvaju.*) i *dopunjom* (*Marljivost je potrebna ne samo doma, već i na polju.*). Osim toga, *stegnute* se rečenice povezuju suprotnim i zaključnim veznicima, ali Veber upozorava kako treba obratiti pozornost da svaka od rečenica nema svoj subjekt i predikat jer će tada biti *sastavljena*, odnosno složena rečenica. U *sastavljenim* rečenicama izdvaja glavnu koja je po Veberu, kao i u Katičića, polazište kada se želi nešto reći. Kada se na glavnu rečenicu doda još jedna rečenica s vlastitim subjektom i predikatom, nastaje *sastavljena izreka*. Uz glavnu rečenicu mogu se dodati još *uzporedjene* i *podredjene* rečenice. *Uzporedjene* rečenice Veber opisuje kao one koje bi se mogle razumjeti i bez glavne. Npr. „Sunce svëti danju, a mësec svëti noćju“ (Veber, 2005: 90). *Podredjene* rečenice objašnjavaju glavnu rečenicu i bez nje se glavna rečenica ne bi mogla razumjeti, npr.:

„Kada sëva, obično gërmi.“ (Veber, 2005: 91)

Kod *uzporedjenih* i *podredjenih* rečenica vrlo su važna dva Veberova pojma, *izrečna sveza* i *sgloba*. *Izrečnu svezu* čini *uzporedjena* rečenica s glavnom, a *izrečnu sglobu* čini *podredjena* rečenica s glavnom. Prema položaju, u *Skladnji* postoje dvije vrste rečenica, a to su *umetnute* i *zaporne*. Te rečenice odgovaraju i današnjim pojmovima, jedino se *zaporna* rečenica danas naziva

naknadno dodanom. Iz sljedećih primjera vidljivo je da su navedene vrste rečenica bile dijelom sintaktičkoga opisa i Veberova vremena:

„Gundulić, koji je bio predsjednik grada, napisao je Osmanidu.“ (Veber, 2005: 91)

„Gundulić je tako većto preradio više gèrčkih igarah, da su posve slične svojim izvornikom.“ (Veber, 2005: 91)

Nakon tih dviju vrsta rečenica, Veber navodi *ovisne* rečenice: *spojne* (sastavne), *razstavne protivne* (suprotne), *uzročne*, *zaključne*, *městne*, *vremenne*, *pogodbene*, *dopustne*, *naměrne*, *poslědične*, *prispodobne* (poredbene), *odnosne*, *upitne* i *objektivne sa da*. Za te rečenice Veber nije naveo nikakve opise i objašnjenja, samo ih je nabrojao. Ovdje je vidljiva još jedna razlika u odnosu na suvremeni jezik budući da Veber ne razlikuje nezavisno složene rečenice od zavisnih pa i nezavisno složene naziva zavisnim rečenicama. Katičić, kao što je ranije navedeno, ima detaljnu raščlambu nezavisno i zavisno složenih rečenica.

Nadalje, Veber piše o *pokratjenim* rečenicama u kojima se ispušta onaj dio koji je lako razumljiv i skraćuje se u jednu rečenicu pa se, stoga, rečenice i zovu *pokratjene*. Npr.

„Mladost (je) ludost, starost (je) slabost.“ (Veber, 2005: 141)

Osim toga, u *pokratjenim* se rečenicama može izostaviti i glagol kao predikat, neke imenice, pomoćni glagol ili povratna čestica *se*.

Posljednja vrsta rečenica u Vebera je višestruko složena rečenica.¹³ Za nju navodi da se sastoji od triju ili više rečenica, glavnih ili *podredjenih*, i to pokazuje na Gundulićevu primjeru:

„Zato prije neg se krene mlad car,
Podiže se, da spomene,
što ga straši.“ (Veber, 2005: 147)

Za razliku od Vebera, koji period odvaja od višestrukosložene rečenice, Katičić višestruko složenu rečenicu poistovjećuje s periodom:

„Zavisno složena rečenica s više zavisnih rečenica, uvrštenih naporedo ili hijerarhijski zavisnih jedna od druge, zove se period ili mnogostruko složena rečenica.“ (Katičić, 2002: 380)

Za takvu vrstu rečenice Katičić daje sljedeći primjer:

¹³ U Vebera *mногоstručna izreka*.

„Kad sam došao u Militerkomandu, ondje me nađoše kriva što sam bez dopuštenja išao u Srbiju, i zato su me predali u varošku kuću.“ (Katičić, 2002: 381)

Iz Katičićeva primjera vidljivo je da u višestruko složenoj rečenici postoji jedna ishodišna rečenica iz koje onda proizlaze zavisne i nezavisne rečenice i tako tvore cjelovitu rečenicu.

Veber u izdvojenom poglavlju period razlikuje od višestrukosložene rečenice upravo prema tome što period ima samo jednu glavnu surečenicu, a više *podređenih* dok se *mnogostručna izreka* može sastojati od triju ili više rečenica „budi glavnih samo, budi glavnih spojenih s podređenimi“ (Veber, 2005: 146). Veber navodi primjer perioda:

„Budući da Turci, koji su do onda sve neprijatelje uvek svladali, nisu mogli osvojiti Sigeta: zato Soliman, zapretiv kërštjanom propaštju, od velike žalosti umre upravo onda, kada su se Turci Sigetu na bedeme popinjali.“ (Veber, 2005: 150)

Iz danoga je pregleda vrsta rečenica u Veberovoj *Skladnji* razvidno da Veber nigdje ne spominje objektnu rečenicu kao podvrstu zavisne, odnosno ne spominje ju niti u jednoj vrsti rečenice. O objektnoj se rečenici u *Skladnji* može naći tek nekoliko riječi, i to u poglavlju o vezniku *da*, ali ni ondje izričito ne spominje pojam objekta. Tako navodi da se veznik *da* rabi „kada se celom izrekom naznačuje objekt govora“ (Veber, 2005: 137) što predstavlja objektnu rečenicu:

„G. Tirol sam kaže, da je onu gramatiku preveo.“ (Veber, 2005: 137)

Tako je rečenica *da je onu gramatiku preveo* uvrštena u glavnu rečenicu *G. Tirol sam kaže* na mjesto praznoga objekta *to* pa je riječ o objektnoj rečenici.

Katičić u *Sintaksi* objektnu rečenicu, uz predikatnu, subjektnu i adverbnu rečenicu, opisuje unutar skupine zavisnih vrsta rečenica prema mjestu svojega uvrštavanja u glavnu. Za objektnu rečenicu, a to se odnosi i na predikatnu, subjektnu i adverbnu rečenicu, navodi da se pridružuje izrazima prazna značenja. Drugim riječima, te se rečenice uvrštavaju u glavnu rečenicu na mjesto praznog rečeničnog dijela. Potpuno je onda jasno da će se objektna rečenica uvrstiti u glavnu rečenicu na mjesto objekta koji nedostaje, odnosno uz prazni objekt. Za prikaz uvrštavanja objektno rečenice u glavnu poslužit će primjer iz Katičićeve *Sintakse*:

„Miloš je primijetio da ima neograničeno udivljenje za svog čovjeka.“ (Katičić, 2002: 190)

Ta je rečenica sastavljena od dviju ishodišnih rečenica – *Miloš je primijetio to* i *Ima neograničeno udivljenje za svog čovjeka*. Tako je druga ishodišna rečenica *Ima neograničeno*

udivljenje za svog čovjeka uvrštena u prvu na mjesto praznoga objekta *to* pa je cijela druga ishodišna rečenica objekt prvoj rečenici, odnosno po vrsti je objektna

Suvremeno jezikoslovlje upućuje i na razlikovanje objektne rečenice od vezničke subjektne. Sanda Ham to opisuje ovako:

„Subjektna i objektna rečenica razlikuju se prema ustrojstvu glavne surečenice. Ako je glavna surečenica besubjektna, zavisna je subjektna. Ako glavna rečenica ima subjekt (izrečen ili neizrečen), zavisna je objektna...“ (Ham, 2002: 149)

Osim na prethodno naveden način, subjektna se rečenice može prepoznati prema neosobnome glagolu u glavnoj surečenici, a u glavnoj surečenici objektne rečenice glagol je uvijek u određenoj osobi.

6. MIRKO DIVKOVIĆ

Osim u Veberovoj *Skladnji* sintaktički je opis hrvatskoga jezika u 19. stoljeću dan i u *Nauci o izreci* Mirka Divkovića.

Mirko Divković¹⁴ rođen je 24. lipnja 1843. godine u Zagrebu, a umro je 12. siječnja 1924. godine u Samoboru. Bio je slovničar, a bavio se i leksikografskim te prevoditeljskim radom. Završio je studij klasične i slavenske filologije u Beču 1867. godine kada postaje gimnazijski učitelj u Varaždinu, no već 1870., u doba bana Raucha, dobiva otkaz te se ponovno zapošljava 1871. godine u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji u kojoj će nešto kasnije postati ravnateljem i na tom mjestu ostati 26 godina. Osim toga, Divković u vrijeme obnašanja ravnateljske dužnosti postaje i tajnikom *Matice ilirske* kada ona doživljava preporod.

Kako je već spomenuto, Divković se bavio i prevoditeljstvom. Najčešće je prevodio s ruskoga jezika Tolstoja i Turgenjeva. Što se tiče leksikografskoga rada, u tom se polju Divković istaknuo radom na *Rječniku hrvatsko-latinskom* te *Latinsko-hrvatskom rječniku*, a sam je izradio i *Rječnik hrvatskoga jezika*. Ipak, Divković je najpoznatiji po pisanju hrvatskih gramatika, no kako Sanda Ham kaže „jedan je od najplodnijih hrvatskih gramatičara, ali svakako ne i jedan od boljih“ (Ham, 2006: 136). Iako njegove gramatike nisu najbolji radovi hrvatskoga jezika, ipak su bile u

¹⁴ Podatci o Divkovićevu životu preuzeti iz Smajić, Dubravka, *Mirko Divković – ravnatelj Zagrebačke gimnazije i hrvatski gramatičar na prijelomu hrvatske jezične norme // Studia Slavica Savariensia 1-2: revija jezičnih književnih studija u povodu XI. slavističkih dana / urednik Pozsgai István, Sombotel, Nyugat-magyarországi egyetem, 2016., str. 386.-396.*

školskoj upotrebi uz Veberove gramatike. Tako je Divković napisao sljedeća djela: *Hrvatske gramatike I. dio. Oblici.*, *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole*, *Hrvatske gramatike II. dio. Sintaksa za školu.*, *Hrvatska sintaksa za školu*, *Nauka o izreci za školu*, *Rečenica za školu* te *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole*.

Nadalje, Divkoviću je poticaj za pisanje *Oblika* dao Veber objavivši treće izdanje *Slovnice hrvatske*. Divković je kritizirao Vebera ističući kako nije dobro da učenici uče iz Veberove slovnice jer je puna neistina i učenici pogrešno uče o jeziku. Veber Divkoviću u *Oblicima* posebno zamjera to što poseže za staroslavenskom osnovom, te ju miješa s hrvatskom osnovom. Dubravka Smajić navodi kako je Veberova kritika utemeljena:

„Premda Divković postaje Veberu suparnikom u sastavljanju srednjoškolskih slovnica pa bi tko Veberu kao ocjenjivaču mogao pripisati i kakvu pristranost, mora se priznati da je Veberova kritika najvećim dijelom utemeljena. Otuda je njihov sukob potpuno utemeljen, ali i neizbježan, jer se zapravo radi o dvjema različitim jezičnim koncepcijama“ (Smajić, 2016: 391).

Kada Smajić ističe različite jezične koncepcije, pritom misli na zagrebačku i vukovsku koncepciju. Naime, Veber je prema jezičnoj koncepciji bio središnja osoba zagrebačke škole dok se Divkovića svrstava uz hrvatske vukovce – Daničića, Budmanija, Maretića, Ivekovića i Broza. Veberov je pristup jeziku bio sinkronijski, a Divkovićev dijakronijski pa i ovdje leži jedan od uzroka sukoba. Divković je smatrao kako u opisu hrvatskoga jezika treba posezati za staroslavenskim jezikom kao što je to činio i u svojim *Oblicima*, a Veber se takvom opisu protivio. Iako se Divković izjašnjava kao hrvatski vukovac, u njegovim prvim gramatikama vidljiva je jezična norma zagrebačke škole koja je tada bila važeća za hrvatski jezik, no kada se norma promijenila u vukovsku normu, i Divković se priklanja vukovskoj jezičnoj koncepciji.

6.1. O *Nauci* i njezinim slovopisnim, pravopisnim te gramatičkim obilježjima

Divkovićeva *Nauka* objavljena je 1880. godine¹⁵, a 1899. godine objavljeno je drugo izdanje s izmijenjenim naslovom *Rečenica za školu*. I u prvom i u drugom izdanju riječ je o sintaksi rečenice. Već u predgovoru prvoga izdanja Divković ističe kako je *Nauka* namijenjena prvom i drugom razredu gimnazije i onim školama „u kojih je propisana nauka o izreci“ (Divković, 1880:

¹⁵ U ovome se radu rabi prvo izdanje iz 1880. godine

1) te da je napisana prema gramatici Willomitzera i sintaksi Karla Kunza. Primjere je Divković preuzeo iz djela Karadžića, Daničićeve i Novakovićeve sintakse, Mažuranićeva *Smail-age* te od Miličevića.

Na početku *Nauke* Divković piše općenito o rečenici, a unutar tog poglavlja, poput Vebera, a različito u odnosu na suvremeni jezik, opisuje subjekt i predikat kao temeljne rečenične dijelove. Nakon toga slijedi podjela rečenica o čemu će biti riječi nešto kasnije. Divković, potom, nastavlja unutar razdiobe rečenica opisivati ostale rečenične dijelove – atribut, apoziciju, objekt te priložne oznake. Unutar poglavlja o složenoj rečenici donose se i pravila reda riječi. Divković tako razlikuje gramatički ili obični te retorički ili govornički red riječi dok, primjerice, za Katičića poredak riječi može biti neutralan ili stilski obilježen. Slijedi opis i razdioba glagola kao i opis glagolskih vremena. Zanimljivo je da Divković glagolska vremena dijeli prema trajanju radnje te tako razlikuje *oblike trajuće radnje* (prezent i imperfekt), *oblike nastajuće radnje* (aorist i futur prvi) i *oblike svršene radnje* (perfekt, pluskvamperfekt i futur drugi). Nakon toga opisuje glagolske načine (indikativ, imperativ i kondicional¹⁶) te značenje glagolskih priloga i pridjeva. *Nauku* Divković završava poglavljima o interpunkciji i rastavljanju riječi.

Što se tiče slovopisnih obilježja u *Nauci*, Divković napušta bilježenje jata znakom ě pa odraz jata bilježi kao *ie* (npr. *riječmi*, *neopredieljenom*, *dvie*), slogotvorno *r* bilježi bez znaka *è* (npr. *gm*, *smrt*, *zrna*), umjesto dvoslova *tj* rabi slovo *ć* (npr. *sljepoća*, *kiteći*, *pozlaćenu*) te za fonem /đ/ rabi dvoslov *dj* (npr. *rjedje*, *orudja*, *dogadja*).

Kada je riječ o pravopisu *Nauke*, riječ je o morfonološkom tipu pravopisa, npr. *obće*, *primjetba*, *Mletci*, *riedko*, *razširena*. Divković, poput Vebera, a po uzoru na normu zagrebačke škole, ne bilježi jednačenje po zvučnosti, jednačenje po tvorbenom mjestu niti ispadanje suglasnika. Divković se tu nije ugledao na vukovsku normu koja je zagovarala fonološki pravopis, i to prema Karadžićevu načelu *Piši kako govoriš*.

Od gramatičkih obilježja Divković upotrebljava nastavak *-h / -ah* u genitivu množine (npr. *mekinjah*, *klipovih*, *vlastitostih*). Dativ, lokativ i instrumental množine imaju nesinkretizirane nastavke (npr. D *rib-am*; L *rib-ah*; I *rib-ami*). Vidljiva je i sklonidba glagolskog pridjeva sadašnjeg kao posebne vrste participa (npr. *nastajuća radnja*, *nastajuće radnje*, *nastajućoj radnji* itd.) te pravilna upotreba navezaka u pridjevskoj i zamjeničkoj sklonidbi (npr. *svak-oga*; *svak-omu*; *svak-*

¹⁶ U Divkovića ne postoji podjela kondicionala na prvi i drugi kao što je to u suvremenome jeziku.

om, grješn-oga; grješn-omu; grješn-om). Za razliku od suvremenoga jezika, a ponovno po uzoru na Vebera, futur egzaktni u Divkovića glasi *bit će poginuo*.

Po ovakvim se obilježjima može zaključiti da Divković ipak slijedi normu zagrebačke škole, a ne vukovsku normu kojoj se u kasnijim djelima priklanja kada se izjašnjava kao hrvatski vukovac. U *Nauci* se samo u jednom pogledu razlikuje od Veberove *Skladnje*, a to je u pogledu slovopisa gdje napušta bilježenje jata znakom *ě*, slogotvorno *r* upotrebljava bez *è* te umjesto slova *tj* upotrebljava *ć*. Jedna je činjenica neizbježna – Divković je svoj rad započeo na temeljima zagrebačke škole, na takvim se temeljima afirmirao kao slovničar, a sve što je kasnije došlo, posljedica je Veberova i Divkovićeve sukoba.

6.2. Divkovićevo i suvremeno nazivlje

Zbog preglednosti, a u svrhu što boljeg uočavanja razlike Divkovićeve i suvremenoga nazivlja, i ovdje će se nazivlje tablično prikazati (Tablica 2). Tako će se moći uočiti promjene, ne samo u odnosu na suvremeni jezik, nego i u odnosu na Veberovo nazivlje.

Tablica 2. Razlike u Divkovićeve i suvremenome nazivlju

Divkovićevo nazivlje	Suvremeno nazivlje
<i>adverbium verbale praesentis, glagolski prislov sadašnjega vremena</i>	glagolski prilog sadašnji
<i>adverbium verbale perfekta aktiva, glagolski prislov prošloga vremena</i>	glagolski prilog prošli
<i>buduće prvo</i>	futur prvi
<i>buduće drugo</i>	futur drugi
<i>dopunjak</i>	dopuna predikatu
<i>izreka</i>	rečenica
<i>minulo, predjašnje prvo</i>	aorist
<i>nauka o izreci</i>	sintaksa
<i>neopredjeljeno vrieme, infinitiv</i>	infinitiv
<i>particip perfekta aktiva, glagolski pridavnik I</i>	glagolski pridjev radni

<i>particip perfekta pasiva, glagolski pridavnik II</i>	glagolski pridjev trpni
<i>podmet, subjekt</i>	Subjekt; u Katičića i <i>podmet</i>
<i>poluminulo, predjašnje drugo</i>	imperfekt
<i>predjašnje I. složeno</i>	perfekt
<i>predjašnje II. složeno, plusquamperfekt</i>	pluskvamperfekt
<i>pridavnik, ime pridavno</i>	pridjev
<i>prirok, predikat</i>	predikat; u Katičića i <i>prirok</i>
<i>prislov</i>	prilog
<i>prosta izreka</i>	jednostavna rečenica
<i>znaci u pismu, interpunkcija</i>	interpunkcija
<i>razširena izreka</i>	proširena rečenica
<i>samostavnik, ime samostavno</i>	imenica
<i>substantivum verbale, glagolski samostavnik</i>	glagolska imenica
<i>zaima</i>	zamjenica

Iz tabličnog je prikaza vidljiva Divkovićeva sličnost s Veberom i zagrebačkom školom budući da Divković većinu naziva preuzima od Vebera, no u pogledu naziva za glagolske oblike i vremena poseže za latinskim jezikom uz koje onda dodaje i hrvatske nazive. Tako Divković i nazivljem slijedi zagrebačku školu.

7. OBJEKT U DIVKOVIĆEVOJ NAUCI

Divković je u *Nauci* vrlo blizak današnjem pogledu na objekt. Za razliku od Vebera, Divković objekt opisuje samostalno, ali o njemu podatke donosi i uz značenja padeža. Tako o objektu navodi:

„Mnogi glagoli i pridavnici imaju dopunjak, kojim se pojam njihov nadopunjuje. Rieč, kojom se nadopunjuje glagol ili pridavnik takav, zove se objekt.“ (Divković, 1880: 14)

Divković zatim daje ove primjere:

„Sokol gnijezdo vije.“ (Divković, 1880: 14)

„Sadila Mara vinograd.“ (Divković, 1880: 14)

Prema tim primjerima vidljivo je da objekt odgovara na pitanje za akuzativ, dakle *koga? što?*, no i u Divkovića objekt može biti u svim kosim padežima. Glagole po objektu, kao i Veber, dijeli na prijelazne (npr. *Strah čuva vinograde.*) i neprijelazne (npr. *Boj se najprije boga.*). Za Divkovića prijelazni su oni glagoli čija radnja može prelaziti na objekt u akuzativu bez prijedloga, a neprijelazni su oni glagoli čija radnja ostaje u subjektu.

Nadalje, Divković govori još i o prijedložnom objektu koji može biti u akuzativu (uz prijedloge *na, o, u, za*), genitivu (uz prijedlog *od*), lokativu (uz prijedlog *o*) te u instrumentalu (uz prijedloge *nad i s*). Slijede Divkovićevi primjeri za pojedini padež:

1. akuzativ s prijedlozima *na, o, u, za*:

„Pas i na zviezde laje.“ (Divković, 1880: 19)

„Poče nogom o zemljicu tući.“ (Divković, 1880: 19)

„U svoje se ruho obukoše.“ (Divković, 1880: 19)

„A pita ga za junačko zdravlje.“ (Divković, 1880: 19)

2. genitiv s prijedlogom *od*:

„Zadjoše od vjere.“ (Divković, 1880: 20)

3. lokativ s prijedlogom *o*:

„Jakov mu je odmah počeo o glavi raditi.“ (Divković, 1880: 20)

4. instrumental s prijedlozima *nad i s*:

„On caruje nad nami.“ (Divković, 1880: 20)

„Ne igraj se s djavolskim poslom.“ (Divković, 1880: 20)

Za razliku od Divkovića, Katičić ne navodi prijedložne objekte, nego navodi prijedložne izraze za objekt, i to uz glagole koji se, osim instrumentalnim izrazom, mogu proširiti i prijedlozima *kao i za*, npr.:

„Priznao je druga za učitelja.“ (Katičić, 2002: 108)

Tako prijedlog *za* čini prijedložni izraz s riječju *učitelja* koja je ujedno i drugi objekt, prvi je objekt *druga*.

I Sanda Ham u *Školskoj gramatici hrvatskoga jezika* govori o prijedložnome objektu pa ističe kako prijedložni objekt mogu imati samo neprijelazni glagoli i tada je riječ o neizravnome objektu.

Također, prema Ham, neizravni prijedložni objekt može biti u genitivu, dativu, akuzativu, lokativu i instrumentalu. Prema Divkoviću prijedložni objekt ne može biti u dativu.

Osim toga, u Divkovića postoje glagoli koji imaju dva padeža, odnosno traže objekt u dvama različitim padežima. Tako dva akuzativa, tj. objekta, imaju glagoli koji „učine koga čim“ (Divković, 1880: 20). Takvi su glagoli: *činiti*, *stvoriti*, *staviti*, *metnuti*, *vrći*, *dati*, *zvati* i dr. Npr.:

„Učinit ću djecu janjičare.“ (Divković, 1880: 20)

„On je dao jedne apostole, a jedne proroke.“ (Divković, 1880: 21)

Dva akuzativa imaju i glagoli *stati* i *cieniti*. Npr.:

„Stalo me deset groša.“ (Divković, 1880: 21)

„Tu je stvar cienio sto forinti.“ (Divković, 1880: 21)

Divković navodi nešto više glagola koji zahtijevaju dva objekta u akuzativu u odnosu na Vebera i Katičića. Tako se u Veberovoj Skladnji mogu pronaći samo *moliti* i *prositi* kao glagoli s dva akuzativa, a u Katičića se uz glagol *moliti* mogu pronaći još i *učiti*, *pitati* te *stajati* (u smislu *Stajalo me glave*). Jedino se glagol *stajati* bilježi i u Katičića i u Divkovića dok Veber ne navodi niti jedan Divkovićev glagol.

Nadalje, akuzativ osobe¹⁷ te genitiv stvari imaju glagoli *izbaviti*, *oprostiti*, *osloboditi*, *lišiti*, *sačuvati*, *sahraniti*, *obraniti* te *opomenuti*. Npr.:

„Izbavi me muke.“ (1880: 21)

„Sviah krivina ti me obrani.“ (Divković, 1880: 21)

Akuzativ osobe te dativ stvari imaju glagoli *učiti* i *naučiti*. Npr.:

„Svaka šteta uči čovjeka pameti.“ (Divković, 1880: 21)

„Nevolja svačemu čovjeka nauči.“ (Divković, 1880: 21)

Akuzativ i instrumental imaju glagoli *učiniti koga čim*, *zvati*, *imenovati*, *zasuti*, *pokriti*, *namazati*, *umiti*, *napojiti* i dr. Npr.:

„Učini ga družba starješinom.“ (Divković, 1880: 21)

„Jednoga zasuše kamenjem.“ (Divković, 1880: 21)

¹⁷ Padež osobe i stvari razlikuje i Veber.

Na kraju Divković navodi još i dativ osobe te akuzativ stvari, a to zahtijevaju glagoli davanja: *dati, prodati, darovati, baciti, vratiti* i dr. Npr.:

„Bodljivomu korovu nije bog dao rogove.“ (Divković, 1880: 21)

„Onu dlaku prodaj kakvu bogatu čovjeku.“ (Divković, 1880: 21)

Prema svojemu je opisu objekta Divković mnogo bliži suvremenome jeziku nego Veber. Veber i Divković o objektu govore u značenju padeža, no Divković objekt izdvaja u posebno poglavlje. Katičić objekt opisuje putem glagola koji regiraju koji padež pa tako zahtijevaju objekt u određenome padežu. I Veber i Divković dijele glagole prema objektu na prijelazne i neprijelazne, ali s obzirom na tu razdiobu ni u jednoga ni u drugoga nema razlikovanja izravnog i neizravnog objekta kao što to čini Katičić.

8. PODJELA REČENICA I OBJEKTNA REČENICA U DIVKOVIĆA

Jednako kao Veber i Divković definira rečenicu¹⁸ navodeći da je „izreka misao riečmi izrečena“ (Divković, 1880: 3). Ističe da svaka rečenica ima subjekt i predikat, odnosno da bi rečenica nastala, potreban je i subjekt i predikat. Katičiću je polazište rečenice predikat.

Za razliku od Vebera, u Divkovića je podjela rečenica preglednija i sličnija današnjoj podjeli. Rečenice najprije dijeli u dvije velike skupine, prema sadržaju i prema obliku. Nadalje, prema sadržaju rečenice dijeli na *tvrdeće* (npr. *Sunce grije. Bog je istina*) i *niečuće* (npr. *Vrag ne spava. Smrt nije zlo.*), a te opet dijeli na *izričuće* (npr. *Ljeskovina je čudotvorna. Gavran ne pjeva.*), *pitajuće* (npr. *Je li zrela lubenica? Zar ti ne znaš?*), *zapoviedajuće* (npr. *Uzdaj se u boga!*) i *želeće* (npr. *Da bog da! Pomozi bože!*). Prema obliku Divković rečenice dijeli na *proste* i *složene*. *Prostu izreku* dijeli na *čistu* i *razširenu*. Za *prostu* rečenicu Divković navodi da je to ona koja ima samo jednu misao, a za *složenu* da ima dvije ili više rečenica. *Čistom prostom izrekom* Divković smatra onu koja sadrži samo jedan subjekt i samo jedan predikat, a *razširenom izrekom* smatra onu koja uz subjekt i predikat ima i dopune poput objekta, atributa i priložnih oznaka. Osim prethodno navedenih rečenica, u Divkovića postoji i složena rečenica koju dijeli na nezavisno i zavisno složene rečenice što je bitna razlika u odnosu na Vebera, koji te podjele nema, a koja je dijelom suvremenih gramatičkih (sintaktičkih) opisa. Prema Divkoviću složena je rečenica ona koja se sastoji od dviju ili više rečenica, odnosno *izreka*. Do kriterija podjele složene rečenice na zavisnu

¹⁸ Divković poput Vebera rečenice naziva *izrekama*.

i nezavisnu rečenicu došao je na temelju toga što postoje rečenice koje ne ovise o drugoj rečenici, a postoje one koje o njoj ovise.

Nezavisno složena rečenica u Divkovića ona je koja se „sastoji od samostalnih, nezavisnih izreka, koje bi se mogle i tačkom razstaviti“ (Divković, 1880: 32). Također, u *Nauci* postoje tri načina povezivanja nezavisno složenih rečenica, povezivanje rečenica bez vanjske poveznice, povezivanje druge glavne rečenice s prvom te povezivanje rečenica veznikom. Pri opisu nezavisno složenih rečenica Divković opisuje *stegnute izreke*. Takve su rečenice one kojima su pojedini članovi u rečenici jednaki pa se koristi jedan zajednički član. Npr.:

„Koza vode ne miluje;

loza vode ne miluje.“ (Divković, 1880: 35)

Iz tih dviju rečenica slijedi rečenica u kojoj se dio *vode ne miluje* stapa u jedan član pa rečenica glasi *Koza i loza vode ne miluju*.

Nadalje, kada su u pitanju zavisno složene rečenice, Divković navodi da „zavisno složenom postaje izreka, kad se kojigod član proste izreke širi posebnom izrekom“ (Divković, 1880: 36). Budući da se svaki rečenični dio može zamijeniti cijelom rečenicom, tako i zavisne rečenice mogu biti, prema Divkoviću, subjektne, predikatne, objektne, atributne i priložne, a priložne dijeli na mjesne, vremenske, načinske (poredbene i posljedične) dok u priložne rečenice¹⁹ uzroka ubraja uzročne, namjerne, pogodbene i dopusne. Isto tako, u ovoj vrsti rečenica razlikuje *glavnu* i *sporednu*. Tako bi u primjeru *Bog daje, da se grješnik kaje* glavna rečenica bila *Bog daje*, a sporedna bi bila *da se grješnik kaje*. Divković u zavisno složenu objektnu rečenicu ubraja i neupravni govor²⁰ koji, zapravo, i jest vrsta objektne rečenice. Isto to čini i Katičić. Uz navedene rečenice, poput Vebera, Divković navodi i višestruko složenu rečenicu²¹ koja nastaje spajanjem triju ili više jednostavnih rečenica. Posebnom vrstom rečenica Divković naziva *period* koji je „obsežan sklop više izreka tako vještački složenih u jednu cjelinu, da je misao istom onda podpuna, kad se zaglavne rieči izreku“ (Divković, 1880: 49). Svaka se takva rečenica sastoji od *prednjaka* ili *protāsisa* koji potiče u slušatelja nestrpljivost te *zadnjaka* ili *apodōsisa* koji zadovoljava nestrpljivost što je vidljivo iz sljedećeg primjera:

¹⁹ U Divkovića *adverbijalne izreke*.

²⁰ U Divkovića *kosi govor*.

²¹ U Divkovića *mnoostruko složena izreka*.

„Ako uzmemo, da u nas narodna godina nastaje s jeseni, pošto se ljetina sabere, kao i crkvena što nastaje 1. Septemvrija; onda se može reći, da je Varin dan prvi dan od godine, o kome se počinje vraćati.“ (Divković, 1880: 50)

Veber i Katičić također opisuju period, ali ga Katičić ne razlikuje od višestrukosložene rečenice. Divković prije perioda već opisuje višestrukosloženu rečenicu pa onda slijedi opis perioda. Iako ga izdvaja u posebno poglavlje, iz Divkovićeva primjera perioda da se zaključiti kako period i jest prema svojem ustrojstvu višestrukosložena rečenica, u pitanju je samo sadržajna odrednica. Važno je da sadržaj takve rečenice u slušatelja izazove nestrpljivost, ali da na kraju tu nestrpljivost i ukloni.

Kada je riječ o objektnoj rečenici, Divković ju označava kao onu „kojom se objekt glavne izreke opisuje, te se veže s glavnom“ (Divković, 1880: 38) dok Katičić ne daje zasebnu definiciju objektne rečenice, nego ju opisuje unutar zavisnih rečenica prema mjestu svojega uvrštavanja u glavnu pa onda uz predikatne, subjektne i adverbne rečenice navodi i objektne rečenice te ih oprimjeruje. U *Nauci* je vidljivo i kako se objektna surečenica povezuje s glavnom, odnosno kojim riječima. Tako se objektna surečenica s glavnom može povezati zamjenicama *tko, ko, što, koga, čega, komu, čemu, koji* i dr. što potvrđuju primjeri:

„Koga bog miluje, onoga i kara.“ (Divković, 1880: 38)

„Vidjet ćemo, ko je vjera i nevjera.“ (Divković, 1880: 38)

„Znam ja, u koju nogu hramljem.“ (Divković, 1880: 38)

Glavna i objektna rečenica mogu se vezati i veznicima *da, da li, li, kad, kako, gdje, kamo, kuda* itd. pa nastaju rečenice kao što su:

„Pitali kurjaka, kad je najveća zima?“ (Divković, 1880: 38)

„Braća vele, kud ćeš naša diko.“ (Divković, 1880: 38)

„Ljuto se bojim, da nam natrag ne ćeš doći.“ (Divković, 1880: 38)

U svim tim primjerima objektna rečenica nastaje preoblikom uvrštavanja, što je već ranije prikazano pri Veberovu opisu objektne rečenice, pa se onda zavisna surečenica u glavnu uvrštava na prazno objektno mjesto. Tako je bilo u Divkovićevo i Veberovo vrijeme, a tako se zadržalo i do danas.

9. PODJELA REČENICA U VEBERA, DIVKOVIĆA I KATIČIĆA

Na kraju ovoga rada u Tablici 3 daje se prikaz cjelokupne podjele rečenica u Vebera, Divkovića i Katičića kako bi se uočilo koliko se takva podjela mijenjala od vremena zagrebačke filološke škole do današnjih dana. Drugim riječima, na jednom se mjestu usporedno prikazuje koliko su slovničari zagrebačke škole bili bliski suvremenoj podjeli rečenica, ali i koliko su se razlikovali jedan od drugoga u pogledu postojanja ili nepostojanja objektne rečenice u podjeli rečenica.

Tablica 3. Podjele rečenica u Vebera, Divkovića i Katičića

Veber	Divković	Katičić
1. proste izreke – jednostavne i stegnute 2. razširene izreke – jednostavne i stegnute	1. izreke prema sadržaju – tvrdeće i niečuće (izričuće, pitajuće, zapoviedajuće, želeće) 2. izreke prema obliku – proste (čista prosta i razširena) i složene (nezavisno i zavisno složene)	1. prosta rečenica 2. složena rečenica – nezavisno složene i zavisno složene rečenica
sastavljene izreke – glavna, uzporedjena i podredjena	nezavisno složene izreke – mogu biti stegnute izreke	nezavisno složene rečenice – sastavne, rastavne, suprotne, izuzetne, zaključne i objasnidbene
ovisne izreke: spojne, razstavne, protivne, uzročne, zaključne, mēstne, vremenne, pogodbene, dopustne, namērne, poslēdične, prispodobne, odnosne, upitne i objektivne sa da	zavisno složene izreke: 1. subjektne 2. predikatne 3. objektne 4. atributne 5. adverbijalne: adverbijalne izreke	zavisno složene rečenice: 1. zavisne rečenice po mjestu svojega uvrštavanja u glavnu: predikatne, subjektne, objektne i adverbne 2. zavisne rečenice po sadržaju svojega uvrštavanja:

	mjesta, adverbijalne izreke vremena, adverbijalne izreke načina (poredjujuće i posljedične), adverbijalne izreke uzroka (uzročne, namjerne, pogodbene i dopustne)	odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične i upravni i neupravni govor
passivne izreke	–	–
pokratjene izreke	–	–
mногоstručna izreka	mногоstruko složena izreka	mногоstruko složena rečenica ili period (Katičić poistovjećuje ta dva pojma)
period	period	

Iz danoga se pregleda može zaključiti kako je Divković prema podjeli rečenica bliži Katičiću i suvremenome jezikoslovlju od Vebera. Divković je uključio objektu rečenicu u vrstu zavisno složenih rečenica, u Vebera je objektna rečenica potpuno izostala u podjeli. Vidljivo je da Veber ne čini razliku između zavisno i nezavisno složenih rečenica pa je izostanak objektne rečenice u njegovoj podjeli i opravdan.

10. ZAKLJUČAK

U suvremenome se jeziku u sintaktičkom opisu rečenice polazi od predikata kao nositelja rečeničnoga ustrojstva pa se tako objekt u rečenicu uvodi predikatom, odnosno glagolom koji regira određeni padež. U tom će padežu, proizašlom iz glagolske rekcije, biti i objekt kao svojevrsna dopuna predikatu prema teoriji valencije. Opis rečeničnoga ustrojstva i objekta nije uvijek bio takav.

Iz ovoga je rada vidljivo da je zagrebačka škola imala nešto drugačiji pristup u opisivanju rečenice i objekta. Tako Veber u svojoj *Skladnji* najprije polazi od subjekta i predikata kao nositelja rečeničnog ustrojstva, a o objektu piše uz značenja padeža. Ovisno o kakvim je glagolima riječ, prijelaznim ili neprijelaznim, objekt će biti u određenom padežu. Veber tako navodi nekoliko primjera glagola i na njima pokazuje načine slaganja s objektom. Divković, poput Vebera, polazi od subjekta i predikata u opisu rečenice, ali o objektu govori kao dopuni proizašloj iz predikata. Prema tome bliži je suvremenome opisu. I Divković glagole dijeli na prijelazne i neprijelazne, i to u opisu padeža u kojima može stajati objekt. Ipak, ni Divković ni Veber nigdje izričito ne razlikuju direktan i indirektan objekt što je u suvremenome jeziku sastavni dio opisa objekta.

Kada je riječ o objektnoj rečenici i njezinom mjestu u cjelokupnoj podjeli rečenica, vidljivo je da u Vebera opis objektne rečenice izostaje. Spominje ju tek u nekoliko redaka, i to u opisu veznika, no čak i u tom kratkom opisu da se uočiti da je ta vrsta rečenica i u Vebera, kao i danas, nastajala preoblikom uvrštavanja na prazno objektno mjesto glavne surečenice. Osim toga, Veberova se podjela rečenica itekako razlikuje od suvremene budući da Veber ne razlikuje nezavisno i zavisno složene rečenice. Za razliku od njega, Divković je bliži suvremenome jeziku u podjeli rečenica – razlikuje nezavisno i zavisno složene rečenice, a objektnu rečenicu opisuje samostalno. I u Divkovića objektna rečenica nastaje preoblikom uvrštavanja, ali izostaje definicija takve vrste rečenica.

Na kraju se može reći kako se, iako postoje razlike u opisu objekta i objektne rečenice, samo nastajanje objektne rečenice i uvrštavanje objekta u rečenicu nije mnogo mijenjalo u odnosu na zagrebačku školu. To zorno pokazuju primjeri Vebera i Divkovića koji su svoja djela gradili na normi zagrebačke škole – nositeljici širenja hrvatskoga jezika. Doduše, Veber je u tome prednjačio dok se Divković kasnije priklonio vukovskoj normi.

11. POPIS IZVORA I LITERATURE

1. Divković, Mirko. Nauka o izreci za školu. Zagreb: Tiskom dioničke tiskare, 1880.
2. Ham, Sanda. Jezik zagrebačke filološke škole. Osijek: Knjižnica Neotradicija, 1998.
3. Ham, Sanda. Povijest hrvatskih gramatika. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2006.
4. Ham, Sanda. Školska gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb: Školska knjiga, 2002.
5. Katičić, Radoslav. Novi jezikoslovni ogledi. Zagreb: Školska knjiga, 1992.
6. Katičić, Radoslav. Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, 2002.
7. Peti, Mirko. Predikatni proširak. Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, 1979.
8. Pranjković, Ivo. Adolfo Veber Tkalčević. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993.
9. Samardžija, Marko. Četiri pitanja o biti valentnosti. // Radovi zavoda za slavensku filologiju, br. 22 (1987), str. 85. – 107.
10. Samardžija, Marko. Dopune u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. // Radovi zavoda za slavensku filologiju, br. 21 (1986), str. 1. – 35.
11. Silić, Josip; Pranjković, Ivo. Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta. Zagreb: Školska knjiga, 2007.
12. Smajić, Dubravka. Mirko Divković – ravnatelj zagrebačke gimnazije i hrvatski gramatičar na prijelomu hrvatske jezične norme. // zbornik radova Studia Slavica Savariensia 1-2 / urednik Pozsgai István. Sombotel: Nyugat-magyarországi egyetem, 2016. str. 386 – 396.
13. Stolac, Diana, *Sintaksa Adolfa Vebera Tkalčevića* // Riječki filološki dani 2 (1998), str. 81. – 88. URL:
https://www.researchgate.net/publication/288670055_Sintaksa_Adolfa_Vebera_Tkalcevi_ca (21. 8. 2017.)
14. Veber Tkalčević, Adolfo. Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2005.
15. Znika, Marija. Sintaksa i semantika. Zagreb: Pergamena, 2008.